

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-97>

УДК 330.1

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОКАЗНИКИ КОНЦЕНТРАЦІЇ КАПІТАЛУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

CHARACTERISTICS AND INDICATORS OF CAPITAL CONCENTRATION IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL GLOBALIZATION

Осецький Валерій Леонідович

доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5104-1070>

Григорук Максим Валерійович

магістр,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2778-3841>

Osetskyi Valerii, Maksym Hryhoruk
Taras Shevchenko National University of Kyiv

У статті розглянуто сутність, типи, основні причини та мотиви концентрації капіталу. Визначено, що до основних причин чи мотивів концентрації капіталу можна віднести: формування домінуючого положення, контролю на ринку; максимізація прибутку; розширення сфер діяльності; підвищення конкурентоздатності та інвестиційного потенціалу тощо. Проаналізовано основні тенденції ринку угод злиття та поглинання. З'ясовано, що в 2024 році середня вартість угод у світі складає 181 млн. дол США. На українському ринку за половину 2024 року було укладено 25 угод. В порівнянні з аналогічним періодом попереднього року, загальна вартість угод зросла на 31%, середня – на 54%. Визначено, що для оцінки рівня концентрації капіталу використовують різні показники, зокрема: Індекс Херфіндала-Хіршмана, Коефіцієнт концентрації, Індекс Лернера, Індекс Джині, Крива Лоренца, Коефіцієнт варіації, Індекс Тейла та інші.

Ключові слова: концентрація капіталу, показники концентрації капіталу, фінансова глобалізація, злиття та поглинання.

The article considers the essence, types, main causes and motives of capital concentration. Approaches to the definition of "capital concentration" by various scholars are analyzed. It is determined that capital concentration should be understood as the concentration, or the process of accumulation, of capital within industries or the economy as a whole. Capital concentration can be realized in different ways, in particular: through capital accumulation at the expense of own funds, through attracting investments, including foreign ones, through transactions, mergers, acquisitions, etc. It is generalized that the main reasons or motives for capital concentration include: formation of a dominant position, market control; maximization of profits; minimization of transaction costs; use of economies of scale; synergistic effect; increase of competitiveness; expansion of areas of activity; increase of investment potential; reduction of labor costs; counteraction to monopoly, etc. The author analyzes the main types of capital concentration, depending on the main classification features, in particular: object, form of production organization, units of concentration, time, degree of participation in the social division of labor, etc. Based on the fact that mergers and acquisitions play a significant role in capital concentration, the main trends in the M&A market are analyzed. It is found that in 2024, the average value of M&A transactions in the world is USD 181 million. The Ukrainian market has seen a decline in M&A transactions since 2022. However, in the first half of 2024: the number of transactions increased by 4.2% compared to the same period of the previous year. In the first 6 months of 2024, 25 deals were concluded on the Ukrainian market. The total value of transactions increased by 31%. The average deal value increased by 54%. It is determined that various indicators are used to assess the level of capital attraction and determine the level of its concentration, in particular: Herfindahl-Hirschman Index, Concentration Ratio, Lerner Index, Gini Index, Lorenz Curve, Coefficient of Variation, Theil Index, Dominance Index, Entropy Coefficient, Equity Concentration Level, Dividend Concentration Ratio, and others.

Keywords: capital concentration, indicators of capital concentration, financial globalization, mergers and acquisitions.

Постановка проблеми. Обсяг концентрації капіталу (як внутрішнього, так і зовнішнього) є одним із основоположних факторів визначення розподілу секторів економіки за рівнем ефективності, конкурентоспроможності та прибутковості. Дослідження процесу, основних чинників та характеристик концентрації капіталу в окремих ринках, секторах чи загалом економіки є важливою частиною формування макроекономічної політики держави та інвестиційних рішень бізнесу. Розуміння механізмів концентрації капіталу та його показників сприяє економічному розвитку, підвищенню конкурентоздатності та продуктивності праці, покращенню добробуту населення, що актуалізує тему даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання концентрації капіталу та механізмів оцінки досліджується багатьма вченими та науковцями. Зокрема, сутність, специфіку та типи концентрації капіталу досліджували: Власова Н., Ковінько О. [1], Даниліна С. [2], Кравець К. [3], Лагутін В. [4], Мочерний С. [5], Чубенко А. [6] та інші.

Проблеми концентрації капіталу протягом тривалого періоду привертають увагу науковців. У фундаментальній монографії українських вчених з Київського національного університету імені Тараса Шевченка розкрито цілий ряд питань, які безпосереднім чином впливають на здійснення процесів концентрації капіталу [7]. Автори аналізують особливості та сучасні детермінанти економічного розвитку, у тому числі й концентрації капіталу. Вчені визначають вектори соціально-економічної трансформації України під впливом цілої низки глобалізаційних чинників [8]. Ігнатюк А. та Колоша В. акцентували увагу на дослідження сучасного стану та перспектив концентрації ринку банківських послугу країни [9]. Уманців Ю. у своїх працях глибоко та системно аналізує питання концентрації капіталу, формування корпоративного контролю, значення і ролі корпоративних структур в умовах глобальної конкуренції [10; 11]. Марченко В. вивчала теоретичні основи та особливості самоорганізації процесів злиття та поглинання [12].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є аналіз сутності та основних характеристик процесу концентрації капіталу, а також визначення основних показників, які використовуються для оцінки рівня концентрації капіталу в економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для теоретичного осмислення поняття концентрації капіталу, визначимо основні підходи до визначення даної категорії в літературі (табл. 1).

Власова Н. і Ковінько О. [1] провели систематизацію видів та форм концентрації (табл. 2).

Аналізуючи процеси і механізми концентрації капіталу, варто визначити основні причини (мотиви) концентрації. Укрупнення діяльності, залучення фінансування, злиття та поглинання, що призводить до збільшення рівня концентрації капіталу може відбуватися, зокрема, за рахунок таких мотивів:

- формування домінуючого положення, контролю на ринку;
- максимізація прибутку;
- мінімізація транзакційних витрат;
- використання ефекту від масштабу виробництва;
- синергетичний ефект;
- підвищення конкурентоздатності;
- розширення сфер діяльності;
- підвищення інвестиційного потенціалу;
- зменшення рівня витрат на роботу силу;
- протидія монополізму тощо.

Значне місце в концентрації капіталу займають процеси злиття та поглинання. Тут варто окремо розглядати мотиви як для фірми, яка поглинає, так і для фірми, яку поглинають.

За даними Statista, глобальної платформи даних та бізнес-аналітики, у 2024 році очікувана вартість угод на ринку злиттів і поглинань може досягти 2,69 трлн. дол США. Середня вартість угод на ринку у 2024 році становить 181 млн. дол США, а найвища вартість транзакцій зафіксована в США і становила 1 359,00 млрд. дол. США [14].

Український ринок, з очевидних причин, відображає зниження обсягів угод злиття та поглинання з 2022 року. Однак, в першому півріччі 2024 року: кількість угод злиття та поглинання збільшилася на 4,2% в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Загальна вартість угод зросла до 510 млн. дол. США (на 31%). Середня вартість угод зросла на 54% до 43 млн. дол. США (рис. 1) [15].

Важливим аспектом дослідження процесів концентрації капіталу є визначення основних показників, які використовують для оцінки рівня концентрації. В таблиці 3 наведено основні з ним: Індекс Герфіндала-Гіршмана, Коефіцієнт концентрації, Індекс Лернера тощо.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «концентрації капіталу»

Автор	Визначення
Мочерний С.	зосередження виробництва одного чи декількох аналогічних видів продукції або послуг у великих організаціях, в межах невеликого регіону [5]
Власова Н., Ковінько О.	на рівні підприємства – процес зростання обсягів виробництва продукції (товарів, послуг) шляхом зосередження засобів виробництва, робочої сили, капіталу в межах окремого підприємства. на рівні галузі (регіону, народного господарства) – процес зосередження все більшої частки виробництва продукції (товарів, послуг) в межах частки великих підприємств, яка зменшується [1]
Лагутін В.	процес об'єднання економічних ресурсів під єдиним контролем [4]
Кравець К.	укрупнення розмірів підприємств (абсолютна концентрація) і в розподілі загального обсягу виробництва підгалузей між підприємствами різного розміру (відносна концентрація) [3]
Даниліна С.	збільшення розмірів підприємств та частки підприємств у загальних показниках галузі, регіону. Визначають абсолютну й відносну концентрацію. Концентрація капіталу зазвичай супроводжується концентрацією виробництва, тобто процесом зосередження факторів та обсягів виробництва на великих підприємствах [2]
Чубенко А. та ін.	збільшення розмірів капіталу (банку) у процесі його нагромадження. Концентрація капіталу може здійснюватися шляхом збільшення капіталу (банку) за рахунок власних коштів (капіталізація частини прибутку), залучення додаткових коштів акціонерів, власників і кредиторів, а також на основі консолідації капіталу шляхом приєднання, злиття банків або створення банківських об'єднань [6]

Джерело: складено авторами на основі [1–5; 13]

Таблиця 2

Типологізація процесу концентрації

Класифікаційна ознака	Види і форми
Система оцінки	– Абсолютна; – Відносна
Об'єкт	– За обсягом виробництва (випуск продукції, обсяг реалізації товарів і послуг); – За обсягом ресурсів (факторів виробництва); – За обсягом капіталу (інвестицій)
Форма організації виробництва	– На основі спеціалізації; – На основі комбінування; – На основі диверсифікації
Напрямок інтеграції	– Горизонтальна; – Вертикальна
Тип розвитку	– Екстенсивна; – Інтенсивна
Ступінь участі у суспільному розподілі праці	– Галузева; – Міжгалузева; – Регіональна
Рівень здійснення (одиниці концентрації)	– На рівні структурного підрозділу підприємства; – На рівні підприємства; – На рівні галузі; – На рівні міжгалузевого комплексу; – На рівні народного господарства
Час	– В короткостроковому періоді; – В довгостроковому періоді

Джерело: складено авторами на основі [1]

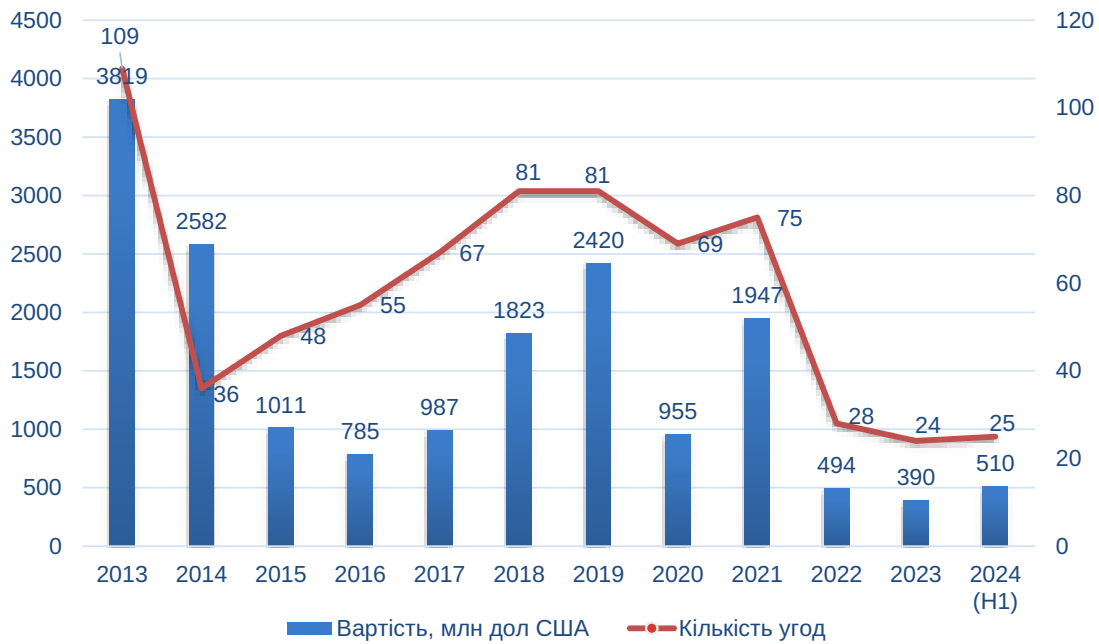

Рис. 1. Кількість укладених договорів про трансфер технологій, загальна сума, 2014–2022 рр.

Джерело: складено авторами на основі [15]

Таблиця 3

Показники концентрації капіталу

Назва	Визначення	Формула	Інтерпретація
Індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ)	Вимірює рівень концентрації ринку	$HNI = \sum_{i=1}^N y_i^2,$ де y_i – частка ринку кожної фірми	ННІ < 1500: низька концентрація, 1500 < ННІ < 2500: помірна концентрація, ННІ > 2500: висока концентрація.
Коефіцієнт концентрації (CR)	Визначає частку ринку, рівень концентрації певної кількості найбільших фірм (найчастіше розраховують для 1, 3 та 5 фірм)	$CR = \sum y^2$	вищий показник CR вказує на більший рівень концентрації капіталу і можливу монополію на ринку
Індекс Лернера	Оцінює рівень монопольної влади	$L = \frac{(P - MC)}{P},$ де P – ціна; MC – граничні витрати	Коефіцієнт має значення від 0 до 1. Чим більший показник, тим більший рівень монополізації, концентрації у фірми
Індекс Джині та крива Лоренца	Визначають нерівність концентрації доходів або капіталу в суспільстві. Крива Лоренца – графічне відображення нерівності	$G = 1 - \sum (y_{i+1} + y_i) * (x_{i+1} - x_i),$ де x – частка населення, y – частка доходу	Коефіцієнт має значення від 0 до 1. 0 – тах рівність, 1 – тах нерівність. Чим ближча до діагоналі крива Лоренца, тим менша нерівність.
Коефіцієнт варіації	Вимірює відносну концентрацію капіталу в групі. Коефіцієнт використовується для оцінки стабільності доходів та рівня ризику	$CV = (\sigma/\mu) * 100,$ де σ – стандартне відхилення, μ – середнє значення	Чим нижчий коефіцієнт варіації, тим нижча варіація або ризик.

Джерело: складено авторами

Для визначення рівня концентрації капіталу також можуть застосовувати: Індекс Тейла, Індекс домінування, Коефіцієнт ентропії, Рівень концентрації акціонерного капіталу, Децильний коефіцієнт концентрації тощо.

Використовуючи дані показники, можна оцінити рівень концентрації капіталу на окремому ринку чи загалом в країні чи світі.

Висновки. Отже, під концентрацією капіталу варто розуміти зосередження, або процес накопичення, обсягів капіталу в межах галузей чи загалом економіки. Концентрація капіталу може реалізовуватися різними шляхами, зокрема: через накопичення капіталу за рахунок власних коштів, через залучення інвестицій, в тому числі іноземних, за рахунок укладання угод, злиття, поглинання тощо. До основних причин чи мотивів концентрації капіталу можна віднести: формування домінуючого положення, контролю на ринку; максимі-

зація прибутку; розширення сфер діяльності; підвищення конкурентоздатності та інвестиційного потенціалу тощо. Значне місце в концентрації капіталу займають процеси злиття та поглинання. У 2024 році середня вартість угод злиття та поглинання у світі складає 181 млн. дол США. На українському ринку за 6 місяців 2024 року було укладено 25 угод. В порівнянні з аналогічним періодом попереднього року, загальна вартість угод зросла до на 31%. Середня вартість угод зросла на 54%. Для оцінки рівня залучення капіталу та визначення рівня його концентрації використовують: Індекс Херфіндала-Хіршмана, Коефіцієнт концентрації, Індекс Лернера, Індекс Джині, Крива Лоренца, Коефіцієнт варіації, Індекс Тейла, Індекс домінування, Коефіцієнт ентропії, Рівень концентрації акціонерного капіталу, Децильний коефіцієнт концентрації та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Власова Н. О., Ковінько О. С. Сутність та систематизація форм і видів концентрації. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 1(15), Ч. 1. С. 244–250. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/18012/1/esprstp_2012_1%281%29__37.pdf (дата звернення: 9.08.2024)
2. Даниліна С. О. Показники концентрації виробництва і капіталу в сучасних умовах. *Економічна теорія та історія економічної думки*. 2020. Випуск 41. С. 3–9. URL: https://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/Pokaznyky_konzentracziyi_vyrobnyctva_i_kapitalu_v_suchasnyh_umovah.pdf (дата звернення: 8.08.2024)
3. Кравець К. П. Форми здійснення концентрації виробництва на підприємствах. *Економіка та суспільство*. 2020. (22). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-4> (дата звернення: 9.08.2024)
4. Лагутін В. Д., Бакалінська О. О., Вертелева О. В. та ін.; Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття / за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 320 с.
5. Економічний словник-довідник / За ред. С. В. Мочерного. Київ: Феміна, 1995.
6. Чубенко А. Г., Лошицький М. В., Павлов Д. М., Бичкова С. С., Юнін О. С. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції. Київ: Вате, 2018. - 826 с.
7. Осецький, В. Концентрація капіталу: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. (63). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-113> (дата звернення: 8.08.2024)
8. Економічний розвиток України: концептуальні засади та інституційний вимір: монографія; за ред. В. Д. Базилевича, Н. І. Гражевської, В. В. Вірченка. Київ : Ліра, 2022. 430 с.
9. Ігнатюк А.І., Колоша В.В. Концентрація ринку банківських послуг України: сучасний стан та перспективи. *Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка: Економіка*. 2024. Випуск 1 (224). С. 37–43.
10. Уманців Ю. Теоретичний дискурс розвитку корпорацій у XXI ст. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2021. № 3. С. 33–51. DOI: [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(137\)03](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(137)03) (дата звернення: 9.08.2024)
11. Уманців Ю. М., Шкуропадська Д. Б. Інституційні детермінанти конкурентної політики на ринку фінансових послуг. *Економіка України*. 2022. № 11. С. 26–46. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.0> (дата звернення: 9.08.2024)
12. Марченко В. М. Самоорганізація злиття та поглинання: умови та потенціал : монографія. *Нац. ун-т харч. технологій*. Київ, 2011. 352 с.
13. Артеменко І. Теоретико-методичні основи концентрації виробництва на підприємствах агропромислового комплексу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. № 1 (29). С. 23–28.

14. Mergers and Acquisitions – Worldwide. Statista. URL: <https://www.statista.com/outlook/fmo/corporate-finance/mergers-and-acquisitions/worldwide> (дата звернення: 19.08.2024)

15. Угоди на \$510 млн: ринок злиття та поглинання в Україні зріс у 2024 році. Finance.Liga.net. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/uhody-na-510-mln-rynok-zlyttia-ta-pohlynannia-v-ukraini-zris-u-2024-rotsi> (дата звернення: 19.08.2024)

REFERENCES:

1. Vlasova N. O., Kovinko O. S. (2012) Sutnist ta systematyzatsiia form i vydiv kontsentratsii. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*. Vyp. 1(15), Ch. 1. pp. 244-250. Available at: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/18012/1/esprstp_2012_1%281%29__37.pdf (accessed August, 2024) (in Ukrainian)

2. Danilina S.O. (2020) Pokaznyky kontsentratsii vyrobnytstva i kapitalu v suchasnykh umovakh. *Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky*. Vypusk 41. P. 3–9. Available at: https://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/Pokaznyky_koncentracziyi_vyrobnyctva_i_kapitalu_v_suchasnyh_umovah.pdf (accessed August 8, 2024) (in Ukrainian)

3. Kravets, K. (2020) Formy zdiisnennia kontsentratsii vyrobnytstva na pidpriemstvakh. *Ekonomika ta suspilstvo*. (22). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-4> (accessed August 9, 2024) (in Ukrainian)

4. Lagutin V. D., Bakalinska O. O., Verteleva O. V., et al. (2009) Konkurentsii i konkurentna polityka: katehorii ta poniattia. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. 320 p. (in Ukrainian)

5. Mochernyi S. V. (ed.) (1995) *Ekonomichni slovnyk-dovidnyk*. Kyiv: Femina. (in Ukrainian)

6. Chubenko A. H., Loshytskyi M. V., Pavlov D. M., Bychkova S. S., Yunin O. S. (2018) Terminolohichni slovnyk z pytan zapobihannia ta protydiv lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyнным shliakhom, finansuvanniu teroryzmu, finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia ta koruptsii. Kyiv: Vate. 826 p. (in Ukrainian)

7. Osetskyi V. (2024) Kontsentratsiia kapitalu: suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomika ta suspilstvo*. (63). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-113> (accessed August 8, 2024) (in Ukrainian)

8. Bazylevych V. D., Hrazhevskaya N. I., Virchenko V. V. (2022) Ekonomichni rozvytok Ukrainy: kontseptualni zasady ta instytutsiyni vymiry. Kyiv: Lira-K. 430 p. (in Ukrainian)

9. Ihnatiuk A. I., Kolosha V. V. (2024) Kontsentratsiia rynku bankivskykh posluh ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Ekonomika*. Vypusk 1 (224). P. 37–43. (in Ukrainian)

10. Umantsiv Y. M. (2021) Teoretychnyy diskurs rozvytku korporatsiy u XXI stolitti [Theoretical Discourse of Corporations Development in the XXI Century]. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Torhovel'no-ekonomichnoho Universytetu* [Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics], vol. 3, pp. 33–51. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(137\)03](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(137)03) (accessed August 9, 2024) (in Ukrainian)

11. Umantsiv Y. M., & Shkurovads'ka D. B. (2022) Instytutsiyni determinanty konkurentnoyi polityky na rynku finansovykh posluh [Institutional determinants of competition policy in the financial services market]. *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 11, pp. 26–46. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.026> (accessed August 9, 2024) (in Ukrainian)

12. Marchenko V. M. (2011) Samoorhanizatsiia zlyttia ta pohlynannia: umovy ta potentsial : monohrafiia. [Nats. un-t kharch. Tekhnolohii]. Kyiv. 352 p. (in Ukrainian)

13. Artemenko I. (2016) Teoretyko-metodychni osnovy kontsentratsii vyrobnytstva na pidpriemstvakh ahropromysloвого kompleksu. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Ekonomika»*. No. 1 (29), pp. 23–28. (in Ukrainian)

14. Mergers and Acquisitions – Worldwide [Statista]. Available at: <https://www.statista.com/outlook/fmo/corporate-finance/mergers-and-acquisitions/worldwide> (accessed August 19, 2024)

15. Угоди на \$510 млн: ринок злиття та поглинання в Україні зріс у 2024 році. Finance.Liga.net. Available at: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/uhody-na-510-mln-rynok-zlyttia-ta-pohlynannia-v-ukraini-zris-u-2024-rotsi> (accessed August 19, 2024) (in Ukrainian)